

Recesija u Hrvatskoj i "stezanje remena"

Poslovne vijesti već dugo nisu izgledale tako tmurno. Iz dana u dan redaju se gora vijest za lošom. Nakon sedam godina rasta u Japanu je objavljena recesija, a to isto učinjeno je i u najvećoj europskoj ekonomiji – u Njemačkoj. U recesiji su i Italija, Novi Zeland, a lista se proširuje svaki tjedan. Nezaposlenost raste, pada opseg kreditiranja, tržište dionica se ispuhalo, a kada se sve to događa u najrazvijenijim državama svijeta, što onda možemo očekivati u Hrvatskoj?

Pritisnuta obvezom donošenja proračuna u uvjetima globalne financijske krize i širećeg vala recesije hrvatska vlada silom prilika uvodi mjere štednje. Svi su proračunski korisnici i trgovačka društva u državnom vlasništvu obvezani na provođenje novih načina uštede, a oni su zaista raznoliki: od ukidanja darova za Božić (što je s jedne strane dočekano s podsmijehom – 'izgleda da i na dječjim lizalicama od sad štedimo'), do sveopćeg zamrzavanja plaća u državi. Čini se kako se prije svega radi o simboličnoj poruci – od sada treba paziti na svaku kunu, te se valja ponašati iznimno ekonomično i racionalno (*zar to ne bi trebali biti standardni principi, a ne obrasci ponašanja kojima se treba pribjegavati tek u uvjetima krize?*).

Premijer je izjavio: "Ne smijemo misliti da će kriza proći pokraj Hrvatske." Od jedinica lokalne samouprave traži se fiksiranje cijena komunalnih usluga, a od sindikata da to isto prihvate za plaće svojih članova. Održavanje božićnih i novogodišnjih domjenaka – često jedinih trenutaka u godini kada se u nekim radnim okruženjima opuste tenzije i kada se stvori prilika za izgradnju kvalitetnijih i boljih međuljudskih odnosa – također je na "crnoj listi". Moglo bi se zaključiti – ako smo do toga došli, onda smo zaista duboko zagazili u recesiju.

No, uvijek valja imati na umu da su krize odlična podloga za provođenje ključnih i dubokih reformi, onih koje se u redovnim uvjetima ne mogu provesti što zbog otpora subjekata na koje reforme djeluju, što zbog inercije i tromosti sustava. Tako se po pritiskom recesije može učiniti fundamentalno promišljanje o gospodarstvu u kojem se nalazimo. Primjerice, može li dugoročno opstati sustav sa 429 općina, isto toliko načelnika, donačelnika, tajnica, itd., ako znamo da 56,3% svih općina ima manje od 3000 stanovnika? Prema ovom ključu jedna bi se Trešnjevka sa svojih oko 70.000 stanovnika mogla podijeliti na preko dvadeset općina. Je li to sustav koji promiče dobro lokalne zajednice, ili sustav za materijalno zbrinjavanje stranačkog tijela? Nadalje: kako netko može nakon **dvije godine** rada zavrijediti mirovinu koja iznosi i do 12.700 kuna, što je oko **šest puta više** od prosječne mirovine nekoga tko je proveo **tri ili četiri desetljeća** na radnom mjestu? Pravo je pitanje koliki su troškovi takvog sustava, i koliko bismo mogli uštedjeti na ovim stavkama, a ne na 'dječjim lizalicama'! Upravo u trenucima recesije otvara se prostor za mogućnost nužnih radikalnih izmjena koje su na čekanju već godinama.

Što je uopće recesija?

Iako se pojmovi *recesija*, *kriza*, *depresija*, i *stagnacija* često u medijima koriste kao sinonimi, oni za ekonomsku znanost imaju bitno različito značenje. Intenzitet poteškoća mjeri se na skali od stagnacije, preko recesije, do depresije, a tek u konačnici može se govoriti o krizi. Stagnacija je, dakle, prva faza u kojem su stope rasta niže nego u prethodnom razdoblju. S druge strane, recesija označava pad ekonomske aktivnosti, odnosno pad zaposlenosti, industrijske proizvodnje, trgovine, i dohodaka. Stroga definicija određuje recesiju kao silaznu putanju bruto domaćeg proizvoda tijekom dva uzastopna

tromjesečja, no stručnjaci se ne pridržavaju nužno ove definicije i dopuštaju iznimke. Jednostavnije rečeno, recesija obilježava znatan pad ekonomske aktivnosti vidljiv u različitim dijelovima gospodarstva koji traje više mjeseci.

Teška recesija, koja traje dugo i uključuje pad BDP-a u iznosu većem od 10% naziva se depresijom. Poznata je velika povijesna depresija brojnih gospodarstava koja je u SAD započela 1929, a završila tijekom 1930-tih. U Americi je tada 13 milijuna ljudi ostalo bez posla, propalo je preko 9 tisuća banaka, a industrijska je proizvodnja pala za 45% u samo 4 godine. No, ni to se još ne naziva krizom – kriza predstavlja kolaps sustava, kakav se dogodio primjerice u Argentini od 1999. do 2002. Intenzitet ovih neprilika ukazuje kako valja biti ponešto oprezan pri izboru termina za opis ekonomskih teškoća.

Uzroci recesije i moguća rješenja

Uzroci recesija nalaze se u poslovnoj i potrošačkoj klimi, stanju i kretanjima na tržištu kapitala, padu industrijske proizvodnje, deficitu platne bilance, vanjskom dugu, proračunskom deficitu, i drugima. Što se Hrvatske tiče, još sredinom 2006. godine (značajno prije suvremene financijske krize) Bečki je institut za međunarodne ekonomske studije objavio kako Hrvatsku slijedi recesija, nastavi li se višegodišnji trend usporavanja rasta, kronična nadmoć uvoza nad izvozom, rastući vanjski dug i previsok manjak u državnom proračunu. No, nitko ne voli slušati zloguke proroke, i puno je 'elegantnije' današnju recesiju pripisati uzrocima koji se nalaze negdje daleko preko Atlantika.

Rješenje prethodno navedenih problema zahtijeva vrlo nepopularne mjere (npr. smanjivanje plaća - što bi dovelo do socijalnih tenzija, ili smanjivanje poreza - što bi „zakinulo“ brojne koji dobivaju plaće ili druga primanja iz proračuna). Te mjere bi zasigurno ostavile ožiljke na političkoj sceni, te su sve dosadašnje vladajuće strukture nastojale izbjeći ozbiljno suočenje s izvorima poteškoća i prebaciti vrući krumpir drugomu. No što kada se dođe na kraj reda, u situaciju da se *krumpir* više nikome ne može *uvaliti*? Tada se nužno moraju donijeti vrlo teške i zahtjevne odluke, koje će determinirati hrvatsku gospodarsku budućnost kroz duže razdoblje.

Lice i naličje recesije u Hrvatskoj

Sasvim je izvjesno kako će uzrok gotovo svih problema u Hrvatskoj od sada biti pripisan globalnoj recesiji. No, recesija u svijetu nema nikakve veze s onim što nas čeka krajem ove i u slijedećoj godini, i zbog čega su (dobrim dijelom) najavljene prethodno navedene mjere štednje.

Do kraja ove godine za servisiranje vanjskog duga Hrvatska treba pribaviti više od **1,8 milijardi kuna**, a u 2009. na naplatu stižu znatno veći iznosi: za otplatu glavnice inozemnog duga trebat će **1,16 milijardi eura**, dok u veljači dospijeva izdanje euroobveznica u iznosu od još **polu milijarde eura**. Uz redovne obveze prema Londonskom i Pariškom klubu u prvom dijelu 2009. godine dospijeva i oko **200 milijuna eura** tzv. *samurai* obveznica. Niti jedna od ovih obveza nije uzrokovana recesijom, niti dospijeva zbog recesije! One su nastale bitno prije krize, u trenucima kada se manje-više ležerno zaduživalo na svjetskom financijskom tržištu, a dolaze na naplatu u najgore moguće vrijeme. Do sada su se ovakve kapitalne obveze zatvarale refinanciranjem, tj. emitirao se novi dug kako bi se pokrio stari, što je isto kao kada građani dižu kredit u jednoj banci kako bi zatvorili kredit u drugoj banci, ali time bitno ne smanjuju kreditnu opterećenost već samo kupuju vrijeme. No, sada će biti vrlo teško refinancirati ove obveze jer su svjetske financijske zalihe na niskoj razini, a cijena novca je vrlo visoka. Sveukupno, slijedeće godine će država, banke i poduzeća morati vratiti oko **11,1 milijardi eura** vanjskog duga.

Tu su još i odštete koje će hrvatski porezni obveznici morati plaćati zbog katastrofalne politike u bankarstvu i cestogradnji – zbog stvaranja lažne slike o stanju Slavonske banke platit ćemo **34,6 milijuna eura** odštete kupcu (Hypo banci), a neispunjena obećanja tadašnje vlade talijanskom izvođaču autoceste Zagreb-Goričan Astaldiju koštati će nas još **44,4 milijuna eura**. Ovih gotovo 79 milijuna eura također nema nikakve veze s recesijom – to su obveze nastale mnogo prije krize hipotekarnih kredita u SAD-u, ali ćemo ih morati plaćati kad nam to najmanje odgovara, i dodatno će opteretiti hrvatsko gospodarstvo.

Povrh svega tu je i projekt Pelješkog mosta, a procjena njegovog troška je oko **270 milijuna eura**. Most bi zasigurno snažno utjecao na razvoj Dubrovačko-neretvanske županije. No, to što ova županija broji 125 tisuća stanovnika, odnosno 2,8% ukupnog stanovništva Hrvatske, očito je u drugom planu. Ako se i na ovom projektu ustraje, pitanje se nameće samo od sebe – odakle novci za sve to, i tko će sve to platiti?

Dakle, slanje poruke kako je nastupila recesija i kako je potrebna štednja da bi se recesija prebrodila samo je djelomična istina. Hrvatsku stižu tegobe koje si je sama stvorila u vrijeme kada recesije nije bilo, i svi ćemo morati dati doprinos (odnosno odricati se) kako bi se tegobe otklonile. Racionalizacija je u tom smislu vrlo dobra, jer će "luksuziranje" bogate manjine biti pod povećalom, ali najava štednje na onima koji ionako žive "od prvog do prvog" čini se sasvim promašenom porukom. Puno bi produktivnije bilo da vladajuća elita vlastitim primjerom pokaže kako je u stanju odreći se barem nekih beneficija koje imaju, te bi tada i ostali imali motiva za ustezanje i odricanje, i čime bi dobila na kredibiliteti. Ovako pozivi na štednju zbog recesije od strane onih koji imaju besplatan prijevoz u cijeloj državi, povlaštene mirovine, imunitet pred pravosuđem, plaće od preko 20 tisuća kuna, a ručak u restoranu plaćaju cijelih 12 kuna zvuče kao provokacija biračkog tijela.

Istraživanja Eurobarometra (Standard Eurobarometer 69, srpanj 2008, 1000 ispitanika) pokazuju kako 75% hrvatskih građana uglavnom ne vjeruje ni vladi ni Saboru, stoga se teško može očekivati kako će članovi vlade i sabora uspjeti motivirati građane i u njima pobuditi optimizam ukoliko nešto ne izmijene u svom djelovanju. Upravo u tim izmjenama mogao bi biti ključ izlaska iz recesije.

Bliža je hrvatska povijest zaista bremenita; doživjeli smo vremena rata, monstruoznih inflacija, gubitaka životne uštede, propasti velikih poslodavaca, i opće nesigurnosti. Nakon ovih iskustava možemo imati nadu i vjeru da ćemo i nadolazeće poteškoće već nekako prebroditi. Kao i uvijek do sad, hrvatski poduzetnici i *obični* građani snaći će se na sebi svojstven način – radom na crno, u *fušu*, neprijavljeni, plaćanjem bez računa, odnosno u uvijek cvjetajućoj sivoj ekonomiji. Paradoks je tome što državi nedostaje istinski motiv za suzbijanje sive ekonomije, jer ako država i njene institucije ne mare za *malog* čovjeka, on se na neki način mora pobrinuti za sebe, pa bilo to i u sivoj ekonomiji.

Roosevelt je 1933. postao predsjednikom u donekle sličnim uvjetima kao i Obama – ništa dobro nije ga očekivalo. Morao se suočiti sa najtežom depresijom u povijesti SAD-a, i prva njegova rečenica pri inauguraciji bila je: „ <i>Jedino čega se trebamo bojati jest strah sam.</i> “ Stanje američkog duha bilo je na samom dnu, i najvažnija stvar u tom trenutku bila je u narodu potaknuti nadu , vjeru , i optimizam koji

se pokazuju ključnima u vrijeme duboke recesije.

- o *Tko profitira u vrijeme recesije?**
- o Diskontni prodajni centri (uspijevaju oni s najnižim cijenama)
- o Razne vrste servisa (manje se kupuje, više se popravljaju)
- o Duhanska industrija, proizvođači alkoholnih pića, kladionice,...

* Prema američkim statističkim podacima

Neki hrvatski gospodarski pokazatelji:	
Izvoz*	+7,5%
Uvoz*	+12,3%
Cijene poljoprivrednih proizvoda (kod proizvođača)*	+18,3%
Cijene industrijskih proizvoda (kod proizvođača, 08-2008. u odnosu na prosjek 2007.)	+11,7%
Prosječne kamatne stope na kredite**	+1,69%
Prosječna mirovina ***	+131 kn
Prosječna plaća ***	+379 kn
Bruto inozemni dug ***	+4,28 mlrd. eura
Ukupni dug državnog proračuna i izvanproračunskih fondova ***	+1,64 mlrd. kn
* Prvih 8 mjeseci 2008. u odnosu na prvih 8 mjeseci 2007.	
** Krediti s valutnom klauzulom, lipanj 2008. u odnosu na lipanj 2007.	
*** Srpanj 2008. u odnosu na srpanj 2007.	
Izvori: DZS i HNB	